UDK: 174 **DOI: 10.56292/SJFSU/vol29_iss3/a199**

ZAMONAVIY KOMPYUTER ETIKASI MUAMMOLARI

PROBLEMS OF MODERN COMPUTER ETHICS

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ КОМПЬЮТЕРНОЙ ЭТИКИ

Usmonov Farrux Nasirdinovich[1]

[1]Usmonov Farrux Nasirdinovich – Falsafa doktori (PhD), dotsent Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Gumanitar va ijtimoiy fanlar kafedrasi dotsenti

Annotatsiya

Maqolada so‘nggi o‘n yilliklarda ilmiy adabiyotlar va kiberhujum tarmoqlari kompyuter aloqasini, kiberhujumda ijtimoiy nazoratni, ularning imkoniyatlari va chegaralarini tartibga solish zarurligi muhokama muhokama qilingan. Kompyuterlashtirish va a’loqa o‘tgan asrining 70-yillarida to‘rtinchi axborot inqilobi sifatida yaratilgan axborot texnologiyalari yordamida amalga oshirilgan yangi aloqa turi bo‘lib, ommaviy axborot vositalarining madaniyat, ong va inson xatti-harakatlariga ta’sir qilish imkoniyatlarini tubdan o‘zgartirdi. Shuningdek, sotsiologik nuqtayi nazaridan so‘nggi yillarda inson faoliyatining ushbu yangi turini – axborot texnologiyalaridan foydalangan holda axborot ishlab chiqarish, saqlash va uzatishni institutsionalizatsiya qilish jarayoni faollashganligi tadqiq etilgan.

Аннотация

В статье обсуждается необходимость научной литературы и сетей кибератак в последние десятилетия для регулирования компьютерной коммуникации, социального контроля при кибератаках, их возможностей и границ. Компьютеризация - это новый тип коммуникации, осуществляемый с использованием информационных технологий, созданный в 70-х годах прошлого века как четвертая информационная революция, которая радикально изменила возможности средств массовой информации влиять на культуру, сознание и поведение человека. Также, с социологической точки зрения, было исследовано, что в последние годы активизировался процесс институционализации этого нового вида человеческой деятельности – производства, хранения и передачи информации с использованием информационных технологий.

Abstract

The article discusses the need for scientific literature and networks of cyberattacks in recent decades to regulate computer communication, social control in cyberattacks, their capabilities and boundaries. Computerization is a new type of communication carried out using information technologies, created in the 70s of the last century as the fourth information revolution, which radically changed the ability of the media to influence culture, consciousness and human behavior. Also, from a sociological point of view, it was studied that in recent years the process of institutionalization of this new type of human activity has intensified - the production, storage and transmission of information using information technologies.

Kalit so‘zlar: *etika, kiberhujum, kompyuter, axborot texnologiyalari, ijtimoiy nazorat, virtual muloqot, axborot.*

Ключевые слова: *этика, кибератака, компьютер, информационные технологии, социальный контроль, виртуальное общение, информация.*

Key words*: ethics, cyber attack, computer, information technology, social control, virtual communication, information.*

KIRISH

Institutsionalizatsiya odamlarning birgalikdagi faoliyati va muloqotining ijtimoiy zarur shaklini ijtimoiy tan olish usuli sifatida, hech bo‘lmaganda, o‘zaro munosabatlarni tartibga soluvchi sub’ektlarning o‘zaro ta’sirining o‘ziga xos normalari va qoidalarini, ushbu guruh odamlarning boshqa guruhlar yoki umuman jamiyat bilan munosabatlarini ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi. Boshlangan kompyuter aloqasini institutsionalizatsiya qilish jarayoni bir-biriga zid ravishda turli xil dunyoqarash, mafkuralarning birgalikda yashashi va qarama-qarshiligi sharoitida amalga oshiriladi va uni tushunish turli xil falsafiy, sotsiologik va axloqiy paradigmalar pozitsiyalaridan amalga oshiriladi, shuning uchun u turli xil falsafiy, ijtimoiy va axloqiy paradigmalar mutaxassislarining ilmiy-texnik “profil”ini, virtual aloqani huquqiy va kasbiy-axloqiy tartibga solish bo‘yicha mavjud urinishlarni oshkor qilish va tahlil qilishda kompleks yondashuvini, fanlararo harakatlarini talab qiladi [1].

Milliy, lekin ayniqsa umumjahon kompyuter tarmoqlarining (masalan, Internet) paydo bo‘lishi odamlarning aloqa imkoniyatlarini tubdan o‘zgartirdi. Kompyuter yordamida aloqa shaxsiy erkinlikning namoyon bo‘lishi uchun tubdan yangi imkoniyatlar yaratdi, bu bizni uning o‘ziga xos xususiyatlarini qisqacha oshkor qilishga majbur qiladi. Kompyuter va kompyuter tarmoqlari orqali amalga oshiriladigan shaxslararo aloqa sharoitida ma’lumotlarni uzatish va idrok etishning ijtimoiy shartli jarayoni sifatida virtual aloqa an’anaviy a’loqa shakllaridan bir qator muhim farqlarga ega [2,8]. Birinchisi biz yuqorida ta’kidlagan edik: u umumjahon xarakterga ega, ya’ni u yuqori o‘tkazuvchanlik darajasiga ega, uning ishtirokchilari sayyoramizning istalgan qismida yoki hatto uning chegaralaridan tashqarida joylashgan bo‘lishi mumkin. Kompyuterli aloqa-interaktiv, sirtqi (masofaviy) aloqa bo‘lib, uning ishtirokchilari bir-birlari bilan munosabatlarida anonim qolgan holda ham qabul qiluvchi (axborot oluvchi), ham xabar jo‘natuvchi bo‘lishi mumkin. Anonimlik ko‘plab ijtimoiy konventsiyalarni, tashqi dunyo normalarini, ijtimoiy-madaniy makonni, maqom farqlarini e’tiborsiz qoldirishga imkon beradi. Bu tashqi dunyodan to‘liq erkinlik illyuziyasini yaratadi. Virtual muloqot ishtirokchilarida na yosh, na kasb, na jins va na irqiy-etnik tafovut mavjud. Virtual aloqa jarayonida har qanday tasvirni qabul qilish mumkin, ya’ni unda o‘ziga xos shaxslar emas, balki o‘z shaxsiyatlari bilan tajriba o‘tkazish imkoniyatini taklif qiladigan simulyakralar o‘zaro ta’sirlashadi [3].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

An’anaviy madaniyatda deyarli yo‘q bo‘lgan har kimning har kimga kirish imkoniyati, diniy, etnik, huquqiy, axloqiy hatto taqiqlardan, ya’ni umuman madaniyat me’yorlaridan yuqori ko‘tarilish imkoniyati kompyuter aloqasini o‘rta asr karnavaliga yaqinlashtiradi. Karnaval ma’lum vaqt davomida karnaval maskalari niqobi ostida o‘sha paytda mavjud bo‘lgan juda qattiq ijtimoiy konventsiyalarni (din, axloq normalari, sinf cheklovlari) e’tiborsiz qoldirishga imkon berdi.

Ijtimoiy rollar va maqomlarning eroziyasi, fazoviy, geografik va madaniy to‘siqlarning yo‘q qilinishi va yuqorida qayd etilgan boshqa xususiyatlar, shubhasiz, virtual aloqa jarayonining an’anaviy ijtimoiy institutlari tomonidan nazoratni qiyinlashtiradi. Ba’zi mualliflar hatto uning institutsionalligi haqida yozadilar, bu qisman haqiqatdir, chunki XX asrning oxiri va XXI asrning boshlarida bu jarayon ongli va maqsadli ravishda amalga oshirilmoqda [4]. Albatta, axborot davrining boshida (XX asrning 70-90 yillarida) kiberkosmosda umumiy erkinlik mafkurasi ustunlik qildi. Anonimlik, istalgan vaqtda aloqadan uzoqlashish qobiliyati bilan birgalikda, yangi boshlagan foydalanuvchiga qonunlar va qoidalarga faqat haqiqiy dunyoda rioya qilish kerakligi haqidagi tasavvurni beradi, Internet esa cheklovlarsiz va me’yorlarsiz bo‘sh makondir.

Ushbu kayfiyat va munosabat “Kibermakonning mustaqilligi Deklaratsiyasi" da (1996) aks etgan. Uning muallifi Jon Perri Barlou tarmoq faqat o‘zini o‘zi tartibga soluvchi tizim bo‘lib, hech qanday majburiy tartibga solinmaydi, uni faqat axloqiy, ammo huquqiy qonunlarga muvofiq qurish kerak, deb ta’kidlagan edi [5]. Ushbu tartibga solish muammosiga yondashuv tarafdorlari haqli ravishda davlat aralashuvi kelajakda davlat tomonidan axborot va huquqiy totalitarizmga olib kelishi mumkin deb qo‘rqishadi, chunki bunga texnik imkoniyatlar to‘laligicha realdir. Libertarizm mafkurasiga ko‘ra, Internet tarmog‘i uchun hech qanday tashqi o‘rnatilgan qonunlar bo‘lishi mumkin emas, bunda tarmoq etikasi, tarmoq etiketi va texnik protokollar yetarli.

Shu bilan birga, bugungi kunda ushbu jarayonning ko‘plab ishtirokchilari virtual o‘zaro ta’sir jarayonlarini u yoki bu darajada boshqarish va tartibga solish zarurligini tobora ko‘proq anglab yetishadi. Shu o‘rinda savol tug‘iladi, huquqiy tartibga solishni qanday chegaralar doirasida va qanday printsiplar asosida amalga oshirish darkor. Yoki, Barlou tarafdorlari ta’kidlaganidek, tarmoqni me’yoriy tartibga solishda ustuvor rol tarmoq ichidagi axloq, sof axloq va madaniyatga tegishli bo‘lishi kerak.

Davlat tuzilmalaridan mustaqillik mafkurasining jozibadorligini inkor etmasdan, shuni ta’kidlash kerakki, davlat butun sayyoramizdagi odamlar hayotining ko‘plab sohalarida bunday muhim rol o‘ynashda davom etayotgan bir zamonaviy sharoitda telekommunikatsiya tarmoqlarini davlat tomonidan tartibga solinishining to‘laqonli mavjud emasligidir. Ya’ni, yuqorida qayd etilgan virtual aloqaning umumjahon va transchegaraviy xususiyatini hisobga olgan holda, samarali huquqiy tartibga solish faqat milliy huquq asosida, butunjahon tarmog‘iga nisbatan yagona xalqaro siyosatsiz, umumjahon tarmoq qonunisiz amalga oshirilmaydi. Lekin bu kelajak masalasi bo‘lganligi uchun ham turli mamlakatlarda milliy qonunlar ishlamayapti deb bo‘lmaydi. Ular kibermakonni faol nazorat qilish uchun telekommunikatsiyaning jadal rivojlanishi bilan hamqadam emas bo‘lmasada harakat qilmoqda [6].

Xususan, AQShda 80-90 yillarda qabul qilingan eng muhim huquqiy hujjatlar qatorida “Telekommunikatsiya to‘g‘risida” gi qonun, “Raqamli ming yillikda mualliflik huquqi to‘g‘risida” gi qonun, “Elektron axborot, xizmat va tarmoqlarga kirish” qo‘llanmasi, “Milliy axborot infratuzilmasi” dasturini qayd etish mumkin. Germaniyada “Axborot-kommunikatsiya xizmatlari ishining asosiy qoidalarini tartibga solish to‘g‘risida” gi qonun, Buyuk Britaniyada “Mualliflik huquqi to‘g‘risida”gi qonun hujjatlariga o‘zgartishlarni qayd etish mumkin.

Albatta, qonunlarning qat’iylik darajasi siyosiy rejim turini hisobga olgan holda turli mamlakatlarda turlicha. Masalan, ba’zi Sharq mamlakatlarida kompyuterga ega bo‘lgan har bir fuqaro uni jinoiy ta’qib qilish tahdidi ostida tegishli davlat organlarida ro‘yxatdan o‘tkazishi va “Davlat tizimiga putur yetkazish” (Xitoyda)ga qaratilgan maqolani nashr etganligi uchun Veb-sayt egasi hatto qamoqqa ham tushishi mumkin. “Rivojlangan demokratik” mamlakatlarda, aksincha, uning faoliyatiga kichik davlat aralashuvini nazarda tutadigan Internet rivojiga liberal yondashuvda hukmronlikka ega. Garchi xalqaro bo‘lgan yagona konseptual yondashuvlar mavjud bo‘lmasada, ko‘rinishidan ushbu yondashuvlar kelajak uchun eng realdir.

Yuqoridagilarga asoslanib, amaldagi qonunchilik internet kommunikatsiyalariga alohida taalluqli emas, balki kompyuterlardan foydalanishda umumiy axborot munosabatlarini tartibga soladi deb ta’kidlash mumkin. Chunki, internet aloqasining o‘ziga xos xususiyatlari huquqiy tartibga solish imkoniyatlarini cheklaydi. Bundan tashqari, qonun har doim zamonaviy axborot jamiyatining jadal rivojlanish sur’atlaridan orqada qolmoqda, bu esa tarmoq ichidagi axloqiy tartibga solishning ahamiyatini tan olishni talab qiladi. Binobarin, haqiqiy vaziyat tarmoq foydalanuvchilari va tarmoq aloqasi sohasidagi boshqa mutaxassislardan kibermakonda sodir bo‘layotgan voqealar uchun axloqiy shaxsiy javobgarligini amalga oshirishni talab qiladi. Huquqiy (shuningdek, siyosiy, iqtisodiy yoki texnik) normalarning samaradorligi har doim shaxs tomonidan zarur, foydali, adolatli va boshqa ichki asoslanishi bilan ta’minlangan bo‘lishi ya’ni ideal holda huquqiy normalar axloqiy normalar asosida ishlab chiqilishi, ular tomonidan asoslanishi kerak.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Xush axborot qonuni asosida qanday axloqiy tamoyillar, ideallar va qadriyatlar yotadi? Ehtimol, ko‘p odamlar javobni bilishardi. Bu xalqaro hamjamiyat tomonidan xalqaro etalon sifatida qabul qilingan shaxsning axborot sohasiga oid asosiy huquq va erkinliklari: o‘z fikrini, fikrlarini va so‘zlarini ifoda etish huquqi, ma’lumot olish huquqi, shaxsiy hayot huquqi, shaxsiy va oilaviy sirlar. Ular BMT tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro hujjatlarda qayd etilgan. Ya’ni, inson huquqlari Umumjahon Deklaratsiyasi (1948 y., 12, 19-moddalar.), fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro Pakt (1966 y., 17, 19, 23, 24, 29 - moddalar), inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish bo‘yicha Yevropa Konventsiyasi (1980 y., 8, 10-moddalar). Ushbu xalqaro hujjatlarning talablari hali ham ko‘proq siyosiy va axloqiy xarakterga ega. Ularning haqiqiy huquqiy rasmiylashtirilishi ushbu hujjatlarni tan olgan mamlakatlarning konstitutsiyalarida va shunga muvofiq ushbu mamlakatlarda qabul qilingan qonunlarda amalga oshiriladi.

Shuni ta’kidlash kerakki, ushbu asosiy siyosiy va huquqiy hujjatlarning qoidalari deklarativ xarakterga ega ekanligi, turli xil davlat tuzilmalari turli bahonalar bilan (asosiysi milliy xavfsizlik masalalari) ularni buzganligi yoki yangi haqiqiy axborot cheklovlarini joriy etganligi haqida gapirish kerak. Ko‘rinib turibdiki, shuningdek, davlat tuzilmalari, kompyuter korporatsiyalari yoki mualliflik huquqi uyushmalari yirik va yaxshi tashkil etilgan uyushmalar sifatida barcha mamlakatlarda axborot sohasida muayyan cheklovlarni joriy etish, rasmiylarga o‘z manfaatlarini himoya qilish uchun haqiqiy imkoniyatga ega. Axborotga maksimal darajada kirishdan manfaatdor bo‘lgan oddiy fuqarolarning huquqlari juda ko‘p sonli inson huquqlari tashkilotlari tomonidan himoya qilinadi. Masalan, Global Internet Liberty Campaign (GILC), Centerfor Democracy and Technology (CDT), Moskva Libertariumi yoki “Inson huquqlari tarmog‘i” mintaqalararo guruhi (ularning manzillari: www.gilc.org, www.cdt.org, www.libertarium.ru/libertarium/eff, www.hro.org).

Kompyuter kommunikatsiyasining tashqi, tabiatan an’anaviy huquqiy tartibga solishning zarurligini tan olgan qonunlar bir vaqtning o‘zida yangi ma’lumotlarning jamoatchilikka ochiqligini ta’minlashni targ‘ib qilishi va mualliflik huquqini himoya qilishi, maxfiylikni kafolatlash va kompyuter jinoyatlarining oldini olishi, erkin ma’lumot olish huquqini himoya qilishi va bir vaqtning o‘zida fuqarolar hamda jamiyatning axborot xavfsizligini ta’minlashni targ‘ib qilishi uchun mo‘ljallangan.

Professional axloqiy qoidalar xalqaro yoki milliy jamoat tashkilotlari, professional jamoalar, virtual makonda o‘zini tutish tamoyillarini mustaqil ravishda belgilaydigan, o‘zlarining ichki professional xulq-atvor standartlarini ishlab chiqadigan foydalanuvchilarning ixtiyoriy birlashmalari yordamida ishlab chiqiladi va qabul qilinadi. Ular 1986-yilda R.Meyson tomonidan ishlab chiqilgan axborot etikasi tamoyillariga asoslanadi. Ya’ni, maxfiylik prinsipi, mavjudlik printsipi, xususiy mulkning daxlsizligi prinsipi va ma’lumotlarning aniqligi prinsipi [7]. Ushbu tamoyillar axborot texnologiyalaridan foydalanishning mumkin bo‘lgan ijtimoiy oqibatlari va axloqiy to‘qnashuvlarini kamaytirishga va shu bilan tarmoq hamjamiyatining ma’lum darajada avtonomligiga erishishga qaratilgan xulq-atvor qoidalari shaklida konkretlashtiriladi. Ular huquqiy normalar maqomiga ega emas, ammo ushbu jamoalar tomonidan qabul qilinib, kibermakonni axloqiy o‘zini-o‘zi boshqarish mexanizmlaridan biri sifatida harakat qilishadi. Ular axborot faoliyatida asosiy axloqiy ko‘rsatmalarni belgilaydilar, virtual muhitda jamoat axloqi tamoyillari va me’yorlarini buzadilar va har doim ham qonunlarda nazarda tutilmagan muayyan vaziyatlarda xatti-harakatlar uchun aniq tavsiyalar berishadi. Bu normalar virtual o‘zaro ta’sir jarayonida o‘z-o‘zidan shakllangan retseptlar, ta’qiqlar, ruxsatnomalar ko‘rinishida ifodalanadi. Ammo boshqalaridan farqli o‘laroq, ushbu qoidalarning normalari mohiyatan odatiy bo‘lib ular kelishuv natijasidir. Ular virtual aloqa ishtirokchilari tomonidan jadal muhokama qilinadi va ixtiyoriy ravishda qabul qilinadi. Ushbu turdagi birinchi qoidalar orasida elektrotexnika va elektronika muhandislari instituti tomonidan 1979 yilda Internet paydo bo‘lishidan oldin qabul qilingan qoidalarni ta’kidlash mumkin. Shuningdek, 1981 yilda ma’lumotlarni qayta ishlash menejerlari Assotsiatsiyasining Etika kodeksi, 1992 yilda kompyuter mutaxassislari Assotsiatsiyasining Etika va kasbiy xulq-atvor kodeksi, 1996 yilda kompyuter mutaxassislarini sertifikatlash institutining Etika kodeksi yoki 1999 yildagi dasturiy ta’minot tuzuvchilarining Etika va kasbiy amaliyoti kodeksini eslatib o‘tish mumkin [8]. Ularning barchasi AQShda qabul qilingan va asosan subyektning o‘z ishiga, axborot faoliyati obyektiga munosabatini aks ettiradi. Bularning farqlari va talablarning batafsil darajasiga qaramay, ular axborot etikasining quyidagi umumiy me’yorlarini o‘z ichiga oladi:

- qarorlarining oqibatlari uchun javobgar bo‘lish;
- jamoat farovonligi va xavfsizligini ta’minlash;
- kasbiy vazifalarni vijdonan bajarish;
- ish beruvchiga sodiq qolish;
- o‘z bilim va malakalari darajasini uzluksiz oshirish;
- kasbning nufuzini oshirishni targ‘ib qilish;
- kompyuter ma’lumotlarining maxfiyligini himoya qilish.

Garchi ushbu qoidalar istisnolardan boshqa kompyuter aloqasining o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettirmasa, ularning normalari juda deklarativ bo‘lsa-da, xalqaro axborot texnologiyalari Federatsiyasi tomonidan milliy kompyuter uyushmalariga o‘zlarining kompyuter axloq qoidalarini ishlab chiqish uchun asos sifatida tavsiya etilgan.

Biroq, eng ko‘p keltirilgan axloqiy qoidalar to‘plami yangi ming yillikning boshida kompyuter etikasi instituti xodimi A.Rinaldi tomonidan “Kompyuter etikasining o‘nta qoidasi” deb nomlangan hujjatdir. Ushbu qoidalar quyidagilar:

- Kompyuterni boshqa odamlarga zarar yetkazish uchun ishlatmang.
- Boshqa foydalanuvchilarning ishiga aralashmang.
- Bepul foydalanish uchun mo‘ljallanmagan kompyuter fayllariga “burningizni tiqmang”.
- Kompyuterni o‘g‘irlash uchun ishlatmang.
- Noto‘g‘ri ma’lumot uchun kompyuterdan foydalanmang.
- Siz pul to‘lamagan dasturlardan foydalanmang.
- Kompyuter resurslaridan ruxsatsiz foydalanmang.
- Birovning intellektual mulkiga tajovuz qilmang.
- Siz ishlab chiqayotgan dasturning mumkin bo‘lgan ijtimoiy oqibatlari haqida o‘ylab ko‘ring.
- O‘zingizning kompyuteringizdan foydalaning, bu sizning xavfsizligingiz va boshqa odamlarga hurmatingizni belgilaydi.

Yuqoridagi qoidalarning asosiy kamchiligi tartibga solish salohiyatini pasaytirib, psixologik jihatdan ortga chekinishiga sabab bo‘layotganini payqash qiyin emas. Ba’zi qoidalarni ijobiy tavsiyaviy shaklda shakllantirilish mumkin. Masalan, birinchi qoidani “Kompyuterdan faqat boshqa

odamlar manfaati uchun foydalanmang” deb, ikkinchi qoidani “Boshqa foydalanuvchilarning ishiga aralashishdan saqlaning” deb, oltinchi qoidani “Faqat siz to‘lagan dasturlardan foydalaning” deb, yettinchi qoida “Faqat ruxsat olgan kompyuter kurslaridan foydalaning” kabi.

Foydalanuvchilarning aksariyati orasida ular bilan tanishish darajasi juda past ekanligi va kompyuter foydalanuvchilarini tayyorlash tizimida hali bu jihatlarga e’tibor berilmaganligi uchun afsuslanmaslik kerak. Elektron tijorat va Internet-biznes sohasida yozilgan, kompyuter sotadigan kompaniyalar imidjining o‘ziga xos kafolati sifatida paydo bo‘lgan axloqiy qoidalar kompyuter axloqini shakllantirish yo‘lidagi haqiqiy qadam. Ular orasida eng mashhuri 2000 yilda ishlab chiqilgan biznes sifati byurosi (Better Business Bureaus – BBB, tarmoq biznes kodi [www.bbbonline.org/reliability/code/code.asp]). Unda mijozga taqdim etilgan ma’lumotlarning aniqligi va haqqoniyligi, mijozning shaxsiy ma’lumotlari bilan to‘g‘ri muomala qilish, axborotning shaffofligi, bolalar va o‘spirinlarni adolatsiz reklama va marketingning haqoratli shakllaridan himoya qilish va boshqalar kabi talablari mavjud.

XULOSA

Kibermakonning axloqiy qoidalari normalarini rivojlantirishga teletibbiyot sohasidagi qoidalar muhim hissa qo‘shdi. Bularga “Teletibbiyot axloq kodeksi” (2000), “Internet-tibbiy saytlar uchun axloq kodeksi” Internetda mavjud bo‘lgan tibbiy ma’lumotlarning ishonchliligi mezonlarini shakllantirgan http://gradusnik.ru/kodex. Muayyan professional talablardan tashqari, Internetda tarqatiladigan ma’lumotlarning ishonchliligi shubhali muammolarni o‘z ichiga oladi. Sayt yaratuvchisi esa deyarli hech qanday tekshiruvdan o‘tmaydi. Shu sababli, saytdagi so‘nggi yangilanishni yoki ma’lumotlarni o‘zgartirishni majburiy ko‘rsatish, ma’lumotlarning asl manbasiga majburiy havola qilish, ma’lumotni majburiy mulohazalar bilan eng qulay shaklda taqdim etish kabi talablar nafaqat tibbiyot sohasida, balki umuman kompyuter aloqasida ham dolzarbdir. Lekin bu qoidalar Internetda paydo bo‘luvchi munosabatlarning butun majmuini qamrab olmasada, “Elektron huquqlari va majburiyatlari haqidagi Bill” (A Bill of Electronic Rightsand Ethics), www.efa.org.au/Publish/ere.html internetning umumjahon o‘z-o‘zini tartibga solish tashabbuslarini ko‘rsatib o‘tgan. Hozircha tarmoq etikasi tamoyillarini o‘z ichiga olgan eng tartibli va universal hujjatdir. U 1996 yilda P.Meril tomonidan turli mamlakatlarning Internet-foydalanuvchilari bilan uzoq munozaralar asosida yaratilgan va ikkita bo‘limdan iborat. Birinchisida Internet-kommunikatsiyasining kattalar ishtirokchisiga xos bo‘lgan axloqiy huquqlar, ikkinchisida - axloqiy tamoyillar, yuqoridagi huquqlarning bajarilishini ta’minlaydigan talablar keltirilgan. Shunday qilib, birinchi bo‘limda aloqa huquqi, ya’ni har qanday ma’lumotni olish, intellektual mulkning taqsimlanishini nazorat qilish huquqi, maxfiylik huquqi (ya’ni, yaratilgan yoki olingan har qanday ma’lumotni oshkor qilishni rad etish), har qanday ma’lumotni shifrlash, parolini “hal” qilish yoki o‘zgartirish huquqi, axborot manbasini oshkor qilishni rad etish huquqi, har qanday tabiat ma’lumotlarini e’tiborsiz qoldirish huquqi, yuridik maslahat huquqi, har qanday ommaviy axborotga kirish huquqi faqat narx bilan cheklangan soha, har bir insonning har qanday xabarga kirish huquqi, unga tegishli bo‘lishi mumkin bo‘lgan yozuv, akt, nizom yoki qonun va boshqalar. Ikkinchi bo‘lim bag‘rikenglik etikasi, ishonch etikasi, g‘amxo‘rlik etikasi, tartibga solish etikasi normalari (burchlari) dan iborat.

Xulosa qilib aytganda, virtual muloqotga oid axloqiy kodekslarni ishlab chiqish va targ‘ib qilish ularni amalga oshirishning kafolati emas. Shunga qaramay, ular bilan tanishish foydalanuvchilarni, Internet-kommunikatsiyasining barcha ishtirokchilarini axloqiy aks ettirishga undashi, ma’lum bir jamoatchilik fikrini shakllantirishga va axloqiy baholash uchun oqilona mezonlarni yaratishga hissa qo‘shishi va oxir-oqibat insonning vijdoni va burchini uyg‘otishi mumkin [9]. Nihoyat kelajakda ular xalqaro axborot huquqi normalarini ishlab chiqish uchun asos bo‘lishi mumkin. Bu esa ushbu turdagi inson muloqotining haqiqatlarini yetarlicha aks ettiradi va shu bilan uni institutsionalizatsiya jarayonini tezlashtirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mardonov R. Eastern Philosophy Of Education And Educational Policy: Features And Priorities //The American Journal of Social Science and Education Innovations (ISSN–2689-100x) Published: February. – 2021. – T. 28.

– С. 288-294. (Mardonov R. Eastern Philosophy Of Education And Educational Policy: Features And Priorities //The American Journal of Social Science and Education Innovations (ISSN–2689-100x) Published: February. – 2021. – Т. 28. – S. 288-294.)

2. Малькова Е.Ю.Этические проблемы виртуальной коммуникации. Автореферат диссертации…канд. Филос. Наук. – СПб., 2004. – С. 8. (Mal'kova E.YU.Eticheskie problemy virtual'noj kommunikacii. Avtoreferat dissertacii…kand. Filos. Nauk. – SPb., 2004. – C. 8.)

3. Husan M. Dialectics of Potentiality and Virtuality in Space and TIME //European Scholar Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 40-42. (Husan M. Dialectics of Potentiality and Virtuality in Space and TIME //European Scholar Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – S. 40-42.)

4. Rizaev I. Synergetics in Social Systems and its Possibilities //Global Scientific Review. – 2022. – Т. 10. – С. 62-69. (Rizaev I. Synergetics in Social Systems and its Possibilities //Global Scientific Review. – 2022. – Т. 10. – S. 62-69.)

5. Барлоу Дж.П. Декларация Независимости Киберпространства. 1996. Перевод с англ. Е.Горского (http://www/zhurnal/ru/staff/gorny/translat/deklare.html). (Barlou Dzh.P. Deklaraciya Nezavisimosti Kiberprostranstva. 1996. Perevod s angl. E.Gorskogo (http://www/zhurnal/ru/staff/gorny/translat/deklare.html).)

6. Усмонов Ф. Н. Основные этапы развития научной рациональности //Theoretical & Applied Science. – 2017. – №. 11. – С. 181-184. (Usmonov F. N. Osnovnye etapy razvitiya nauchnoj racional'nosti //Theoretical & Applied Science. – 2017. – №. 11. – S. 181-184.)

7. Ащеулова Н.А.История социологии науки в Ленинграде-Санкт-Петербурге. Автореферат дисс.канд. социолог. наук. – СПб., 2006. – С. 12. (Ashcheulova N.A.Istoriya sociologii nauki v Leningrade-Sankt-Peterburge. Avtoreferat diss….kand. sociolog. nauk. – SPb., 2006. – C. 12.)

8. Алексеева И.Ю.Этика Интернет: опыт международной команды. // Выступление на семинаре «Информационное общество» 28 июня 2000 г. (http://www.isn.ru/info/seminar-doc/ethics.doc). (Alekseeva I.YU.Etika Internet: opyt mezhdunarodnoj komandy. // Vystuplenie na seminare «Informacionnoe obshchestvo»…28 iyunya 2000 g. (http://www.isn.ru/info/seminar-doc/ethics.doc).)

9. Ulmasjonovich K. S. Mystical and Philosophical Foundations of Human Interaction //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 19. – С. 358-364. (Ulmasjonovich K. S. Mystical and Philosophical Foundations of Human Interaction //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 19. – S. 358-364.)

10. Alikulov X., Haqqulov N. Q. Духовная зрелост и философское мышление зависимост развития //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 4. – С. 164-167. (Alikulov X., Haqqulov N. Q. Duhovnaya zrelost i filosofskoe myshlenie zavisimost razvitiya //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 4. – S. 164-167.)

11. Тураев Б. О. Онтология, гносеология, логика ва фан фалсафаси муаммолари' //Т.: Алишер Навоий номидаги¤ збекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, Б. – 2015. – С. 48-49. (Turaev B. O. Ontologiya, gnoseologiya, logika va fan falsafasi muammolari' //T.: Alisher Navoij nomidagi¤ zbekiston Millij kutubhonasi nashriyoti, B. – 2015. – S. 48-49.)

12. Ризаев И. И., Муминова З. О. Профессиональная подготовка личности: оздоровление и духовное воспитание //Система менеджмента качества в вузе: здоровье, образованность, конкурентоспособность. – 2021. – С. 264-268. (Rizaev I. I., Muminova Z. O. Professional'naya podgotovka lichnosti: ozdorovlenie i duhovnoe vospitanie //Sistema menedzhmenta kachestva v vuze: zdorov'e, obrazovannost', konkurentosposobnost'. – 2021. – S. 264-268.)